

Sohiba ARZIKULOVA,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasida o'qituvchisi
arzikulovasohiba4@gmail.com

CHO'LPONNING KICHIK NASRIY ASARLARIDA MILLAT TAQDIRINING AKS ETTIRILISHI

Annotatsiya: mazkur maqolada Cho'lponning kichik nasriy asarlari, xususan, "Qurboni jaholat", "Doktor Muhammadiyor", "Novvoy qiz", "O'ktabr qizi" asarlarida millat taqdirining aks ettirilishi yoritilgan. Cho'lponning kichik hikoyalari "Kecha va kunduz" romanining yaratilishi uchun asos bo'lganligiga urg'u berilgan. Yuqorida sanalgan asarlardagi qahramonlarning qismatida tub burilish yasagan voqealarning sabablarini ko'rsatishdagi Cho'lpon mahorati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: jaholat, hikoya, o'quv, ilmsizlik, johillik, xalq dardi, mavjud sharoit, xalq turmushi.

Аннотация: в данной статье освещается отражение судьбы нации в малых прозаических произведениях Чолпона, в частности, "Жертва невежества", "Доктор Мухаммадиёр", "Девушка-пекарь", "Октябрьская девушка". Подчеркивается, что рассказы Чолпона легли в основу создания романа "Ночь и День". Раскрывается мастерство Чолпана в показе причин событий, внесших коренный перелом в судьбы героев названных произведений.

Ключевые слова: невежество, рассказ, образование, невежество, невежество, болезнь народа, существующие условия, жизнь народа.

Annotation: this article highlights the reflection of the fate of the nation in Cholpon's small prose works, in particular, "Victim of Ignorance", "Doctor Muhammadiyor", "Baker Girl", "October Girl". It is emphasized that Cholpon's short stories were the basis for the creation of the novel "Night and Day". Cholpan's skill in showing the reasons for the events that made a radical change in the fate of the characters in the above-mentioned works is revealed.

Key words: ignorance, story, education, ignorance, ignorance, people's disease, existing conditions, people's life.

Kirish. "Tong yulduzi" bo'lib porlagan Cho'lpon adabiyotimiz osmonida o'chmas iz qoldirdi. Cho'lponning ijod osmoni ma'rifat yog'dusi bilan chaqnagan yulduzlarga to'la edi. Bu yulduzlar Cho'lponning o'lmas she'rlari, kishini mushohadaga undovchi maqolalari, hikoya, roman va dramalaridir deya ayta olamiz. Cho'lpon ilk ijod namunalaridan biri bo'lgan "Doktor Muhammadiyor" hikoyasida Hoji sartarosh tilidan quyidagi jumlaning aytiradi: "Jaholatga qarshi to'p, miltiq, to'pponcha, xanjar, o'q-doru – yolg'iz o'quv, o'quv" [2: 272]. Zotan, bu fikrlar har qaysi davr, zamon uchun ham o'rinlidir. Yurtboshimiz Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek: "Kitobsiz taraqqiyotga, yuksak ma'naviyatga erishib bo'lmaydi. Kitob o'qimagan odamning ham, millatning ham kelajagi yo'q" [1: 114].

Asosiy qism. Cho'lpon asarlarida badiiy voqelikni poetik til va obrazlar orqali jonlantirishga erishgan ijodkordir. Cho'lpon 20-yillarda yozgan "Oydin kechalarda", "Qor qo'ynida lola", "Novvoy qiz" singari hikoyalarda o'zbek xotin-qizlarining ayanchli taqdirini badiiy tadqiq etar ekan, har bir jamiyatning taraqqiyot darajasi shu jamiyatning xotin-qizlarga bo'lgan munosabati bilan belgilanadi, degan g'oyani aks ettirgan. Umuman, o'zbek xotin-qizlarining mustamlakachilik sharoitidagi taqdiri tasviri Cho'lpon she'riy ijodining ham, kichik epik asarlarining

ham, hatto, "Kecha va kunduz" romanining ham asosiy g'oyaviy yo'nalishini belgilab bergan. Zero, Cho'lponning kichik nasriy hikoyalari "Kecha va kunduz" asari uchun xamirturush bo'lgan.

Adibning "Qurboni jaholat" deb nomlangan birinchi hikoyasiyoq jadidchilik g'oyalariga hamohang ravishda ma'rifiy mavzusida yaratilgan. Uning yosh qahramoni Eshmurod bilim olishni, Yevropa shaharlarga borib o'qishni orzu qiladi. Cho'lpon voqealar bayonini keltirar ekan, Eshmurod va Mo'minjon o'rtasidagi suhbatga ta'lim masalasini qo'yishni afzal bildi. O'sha yili yozilgan "Doktor Muhammadiyor" deb atalgan hikoyasida ham Turkiston yoshlarining chet ellarga borib o'qib, el-u yurtiga foyda keltiradigan odamlar bo'lib yetishuvini orzu qiladi. Chunonchi, adib keng va ochiq tafakkurni, erkin va ozod milliy yuksalishni, ma'rifat va madaniyat orqali hayotni go'zallashtirishni orzu qildi, shu yo'lda tinmay faoliyat ko'rsatib, ijod qilganligini o'z sayohatnomasida quyidagicha xulosalaydi: "Shu kalta sayohatning natijasida ko'p narsalarni ko'rdik. 5-6 yillik buzg'unlik tarixini joy-joyida varaqlab, o'qib ko'rdik. Buzg'unlik haqiqatan juda kuchlik. Yurt – buzulg'on. Lokin uning munbat tuprog'i ko'chib ketgani yo'q, joyida. U tuproq orqali yana yurtning yashnatmak siz va bizning qo'limizda, hurmatli o'qug'uvchilar" [2: 279]. Mazkur fikrlar Cho'lponning dunyoqarashi ezilgan, xo'rlangan, vayronaga aylangan o'lkaning

ijtimoiy muhitida o'z xalqi va yurtini ozod ko'rish istagi, mustaqillik orzulari tarzida shakllanganligini isbotlaydi.

“Doktor Muhammadiyor” hikoyasi tahlili. Cho'lponning ilk mashqlaridayoq realistik va didaktik adabiyotga xos xususiyatlar ziddiyatga kirishganini ko'rsatadi. Yosh adib ibratli qahramon yaratish maqsadini ko'zlagani holda qahramonini o'zining tajribasidan kelib chiqqan holda talqin qiladi, unga o'zining o'y-hislarini singdirib yuboradi. Haj niyati ila safarga otlangan Hoji sartaresh ko'plab yurtlarni kezadi, lekin tugal ilmga ega emasligi sabab ham bu sayohati davomida ko'p qiyinchiliklarga duch keladi. Shu bois ham u yakka-yu yagona dilbandi Muhammadiyorni ilmi qilishni istaydi. Bu yo'lda bor imkoniyatlarini ishga soladi. Mahalliy boylardan yordam kutadi. Lekin bular foyda bermadi. Hoji sartareshning o'limiga esa o'sha o'zi nafratlangan JAHOLAT sabab bo'ladi. U so'nggi nafasini olar ekan farzandiga ilm olib, yetuk shaxs bo'lishni vasiyat qiladi. Muhammadiyor avvaliga otasining qotillaridan o'ch olishni niyat qiladi, biroq otasining o'limiga haqiqiy sabab ilmsizlik, johillik ekanligini tushunadi va jaholatni o'quv bilan yengmoqqa bel bog'laydi. Millatidan yordam ko'rmagan Muhammadiyor Bokuga boradi va chin ma'nodagi yordamni shu yerdan topadi. Maktabni, gimnaziyani, dorilfununni a'lo natijalar bilan tugatadi va, hattoki, Shvetsariyaga borib keladi. Shunda ham uning qalbini Turkistonning rivojlanishdan orqada ekanligi ezardi. Vataniga doktor sifatida qaytgan Muhammadiyor kambag'allarni bepul davolaydi. Bu hikoyada ko'rsatilgan jarayonlar, ko'tarilgan mavzu Cho'lponning ijodda mavhum g'oyadan emas, real hayotdan kelib chiqish ehtiyojini sezayotganidan, vujudida san'atkor va tashviqotchi kurashayotganidan dalolatdir. Ijodiy o'sishda bu kurash san'atkor foydasiga hal bo'lishi tabiiy edi, biroq Cho'lpon ijtimoiy faoliyat qozonida qaynagani uchun, ya'ni jadid muhiti havosidan nafas olgani uchun uning ijodiy tamoyillaridagi o'zgarishlar ko'proq tashqi ta'sir natijasida yuz berdi. Zamonaviy o'zbek hikoyachiligining takomilida Cho'lponning munosib hissi bor. Xususan, “Oydin kechalarda” novellistik hikoyaning adabiyotimizdagi ilk va mumtoz namunasi sanashimiz mumkin. [4: 332] Hikoyada ayolning baxtga zorligi, e'tiborda chetda ekanligi tasvirlangan. Cho'lpon “obyektiv” tasvir imkoniyatlaridan maksimal foydalanadi, badiiy voqelikka turli nuqtalardan qarash, “kutilmaganlik effekti” kabi vositalardan samarali foydalanadi. Adabiyotimiz uchun yangi hisoblangan mazkur usul va vositalarning milliy ruhga yo'g'rilgan holda olib kirilishi kitobxonni bu usuldagi asarlarni qabul qilishga tayyorlashni osonlashtirishga sabab bergani ham davr uchun muhim edi.

Cho'lponning “Novvoy qiz” hikoyasida Sharq ayoliga xos hayo, iffat saqlangan holda o'zbek ayoli ham bilim

olishi kerak, dunyoviy ilm shu'lasidan bahramand bo'lishi kerak, fikr-mulohazasini oshkora avj pardada aytishi kerak deydi. [3: 274] Bularga erishmoq uchun esa yana va yana o'quv kerak, harakat qilish kerakligini ta'kidlaydi. Adib nazarda tutgan hayotiy haqiqat esa bunday edi: yo'lda ketayotgan inson boshini ortiq darajada yerga qaratib yuborar ekan, u oyoq ostidagi tuproqni ko'radi, bu holatdan esa ikki xil natijani kutish mumkin:

1) boshini juda egib yuborgan kishi oldidagi yo'lni ko'rmaydi va u to'siqqa borib uriladi;

2) ortiqcha egilgan bosh shu alfozda ketaversa, sekin asta bel egiladi, tizzalar bukilib tiz cho'kadi, oxir-oqibat esa tuproqqa qorishadi.

Tajribali adibning “O'ktabr qizi” hikoyasi ham alami haqiqatdan sizib chiqqan asardir. Hikoyada o'zbek ayolining dardlari obrazlar orqali ayancli talqin etiladi. Diltortar ovozi bilan dildagi dardlarni kuyga solgan qizning holatini ifodalashdagi mahoratga qarang. Hikoyadan keltirilgan quyidagi parchaga qaraylik: “O'zbek qizining o'z og'zidan, o'z tili bilan to'kilgan o'zbek dardlari, uning dutorining ijirg'anuvchi tovushlari bilan birga o'zbek xalqining zang bosib kelayotgan dillariga shuncha yaxshi ta'sir qildikim, zanglari sekin-sekin yuvilib, artilib borg'ondek bo'ldilar. Shuning uchun xalq ruhi uni sevdi”. [2: 306] Uni sevgan xalq unga Vannaychaxon deb nom berdi. Cho'lpon mahorati bu bilan cheklanib qolmadi. Hamisha tabiatga oshno bo'lgan ijod kishisi Cho'lpon qizning o'limi xabarini bunday tasvir etadi: “Yiroqlardan qarg'alarning mudhish nag'malari, shodlik kuyleri eshitildi. Borib ko'rdilar: paxta kabi oppoq tan, ko'k qarg'a shohidan ko'ylak – qonga belangan. Yuzdagi nurlar yiroq o'lkalarni eslab uchib ketgan qushlar bilan birga ketganlar” [2: 306]. Bu jumalar yozuvchining folklordan yaxshigina xabardorligidan dalolat beryapti, chunki qarg'alar yomon xabar keltirishi xalq orasida bor gap.

“Vannaychaxon o'lgan... Vannaychaxonni eri o'ldirgan... Shafqatsiz er xalq qizining hayot bo'g'izlariga pichoq qadag'on... Vannaycha turmushga, qullar, cho'rilar turmushiga isyon qilg'an, kishanlarni yumshoq qo'li bilan uzgan, parchalag'on bir o'zbek qizi edi.” [2: 307]. Qullikdan qutulishga intilganning, erk uchun kurashganning achchiq qismati shundayligini ko'rib turgan ijodkor jim tura olmasdi. Vannaycha orqali butun erksiz ayollar ahvoli tasvirga olingan.

Xulosa. Cho'lponning kichik nasriy asarlarini kuzatganda uning chin ma'nodagi ijodkor shaxs, izlanuvchan, yangilikka o'ch inson bo'lganiga amin bo'lamiz. Cho'lpon asarlarining ildizi haqiqatdir. Cho'lpon asarlari realikka asoslangan, aynan mana shu jihati ham bu asarlarning boqiy bardavom ekanligini, o'ziga xosligini va badiiy qiymatini yillar davomida oshirib borsa oshiradiki, aslo yo'q bo'lib

ketishiga yo'l qo'ymaydi. Izlanuvchan adib xorijiy adabiyotlarga xos usul va vositalarni dadillik bilan adabiyotimizga tatbiq qildi, tajriba qilishdan, bu yo'lda muvaffaqiyatsizlikka uchrashdan qo'rqib o'tirmadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev. Sh. M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O'zbekiston, 2017.
2. Cho'lpon. Asarlar. II jild. –T.: 1994. 470-b.
3. Erkinova F. M. Cho'lponning "Novvoy qiz" hikoyasiga chizgilar. "Science and innovatsion". 2022/2-son.
4. Ko'charova D. K. "Hikoyaning struktural tahlili" ("Oydin kechalarda" hikoyasi asosida). "Pedagogs" internatsional research jurnal. 2022/2-son.

Ruqiya XUSANOVA,

Qarshi davlat universiteti katta o'qituvchisi

G'ARB BADIY IJODIDA MIF

Annotatsiya: bu maqolada g'arbda mif va uning paydo bo'lishi, qadimgi xalqlar miflari va ularning o'ziga xosligi, "Bilgamish" dostonidagi mifologik qarashlar, boshqa g'arb mamlakatlardagi miflari hamda qadimgi yunon miflarining o'xshash jihatlari haqida, mifga bo'lgan qiziqishlarni o'rganuvchi mifologik maktabning vujudga kelishi haqida fikr-mulohazalarga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: *mif, mifologiya, tafakkur, Qur'on, Injil, Shumer, metafora.*

Аннотация: в данной статье сосредоточено внимание на мифе и его возникновении на Западе, мифах древних народов и их своеобразии, мифологических взглядах в эпосе «Бильгамеш», мифах в других странах Запада и подобных аспектах древнегреческих мифов, о мнениях, о возникновении мифологической школы изучающей интересы.

Ключевые слова: *миф, мифология, мысль, Коран, Библия, Шумер, метафора.*

Annotation: in this article, the myth and its emergence in the West, the myths of ancient people and their uniqueness, mythological views in the epic "Bilgamish", myths in other Western countries and similar aspects of ancient Greek myths, about the myth attention is focused on the opinions about the emergence of the mythological school that studies interests.

Key words: *myth, mythology, thought, Koran, Bible, Sumerian, metaphor.*

KIRISH

Mif (yunoncha mythos – rivoyat, hikoya, masal) – xalq xalq og'zaki ijodining eng qadim davrlarida paydo bo'lgan, voqelik(olam)haqidagi tasavvurlarni konkret obrazlar vositasida aks ettiruvchi rivoyaviy asarlardir. Mifologiya ko'plab miflardan tashkil topadi. Ular qadimgi odamlar uchun tafakkur shakli bo'lib, miflar vositasida olam sir-sinoatlarini bilishga intilganlar. Deylik, yunonlar chaqmoq chaqishini Zevsning, dengizdagi dahshatli dovullarni Poseydonning g'azablangani bilan izohlaganlar, inson taqdiridagi turfa evrilishlarda ilohlarning aralashuvini ko'rganlar. Qadim qadim zamonlardan beri insoniyat quyoshning chiqishi va botishi, dengiz suvlarining ko'tarilib tushishi, suv toshqini, quyosh va oyning tutilishi, vulqonlar otilishini tushunmoqchi bo'lishgan. Shu yo'ldagi urinishlar miflarni paydo qilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Miflar hamma xalqlarda bor. Ulardagi voqealar ko'pincha mushtarak bo'lishi mumkin. Ba'zan ertak va miflarni adashtirib yuborish hollari ham kuzatiladi. Ertak muallifi o'quvchini qiziqtirish uchun har xil poetik usullardan foydalanib harakat qiladi, lekin o'zi voqealarga ishonmaydi. Uning maqsadi o'quvchini jalb qilish. Mif yaratuvchilari esa o'z rivoyatlariga ishonadi. Mifda ishonch eng muhim atribut. Mif voqealariga ishonch bo'lmasa, mif tabiatini to'liq tushunib bo'lmaydi. Mifning

vazifasi u yoki bu voqea mohiyatini tushuntirishdir. Mif insonni o'rab turgan olamni tushuntirishning asosiy yo'li bo'lgan. Qadimgi Shumer miflarini oladigan bo'lsak, "Bilgamish" dostonining o'n birinchi bitigida Nuh to'foni aks etadi. "Injil"da keltiriladigan Nuh to'foni bilan bog'liq rivoyat syujeti ham "Bilgamish" dostonida uchraydi. "Bilgamish" dostonining matni fanda "Nineviya" varianti deyiladi... Bu nusxa ham Shumerlarning asl nusxasidan emas, balki eski Bobil variantidan olingan va to'ldirilgan nusxadir. Asl Shumer nusxasi bu nusxadan va Bibliyadan ikki ming yillar oldin yozilgan edi, og'zaki holda og'izdan-og'izga o'tib yurgani esa undan ham ilgari paydo bo'lgan, deb yozadi shumerlar haqida maxsus asar yozgan ("Shumerlar va Turon qavmlari") o'zbek olimi Zoyir Zayitov.

Misr mifida yerning paydo bo'lishi haqida rivoyatlar bor. Ko'plab xalqlar miflarida azaldan hamma joyda suv bor bo'lgan, ummondan yer paydo bo'lgan deyiladi. Misrga oid mifga ko'ra Nun (xaos) quyosh ma'budi Rani paydo qildi (Bu hozirgi ilmiy qarashlarga ham to'g'ri keladi). Ra havo (Shu ma'budi)ni va namlik (Tefnut)ni yaratdi. Havo va namlik yer (Gora ma'budi) va osmon (Nut ma'budasi)ni yaratdi.

Avstraliya mifi.Ular avloddan avlodga birinchi qush, hayvon va o'simlikning kelib chiqishi haqidagi rivoyatlarni aytib kelishadi. Eng ko'p kenguru va it haqidagi miflar tarqalgan. Aborigenlar kenguruni odam-